

อุดมการณ์ทางสังคมในคำฉันท์ดุชฎีสังเวยกล่อมช้าง^๑

Submitted date: 13 March 2021

Revised date: 19 April 2021

Accepted date: 2 August 2021

วรรณญา อัจฉริยปติ^๒

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง “อุดมการณ์ทางสังคมในคำฉันท์ดุชฎีสังเวยกล่อมช้าง” มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์อุดมการณ์ทางสังคมที่ปรากฏในคำฉันท์ดุชฎีสังเวยกล่อมช้างสมัยกรุงศรีอยุธยา และคำฉันท์ดุชฎีสังเวยกล่อมช้างสมัยรัตนโกสินทร์ รวม ๙ สำนวน ผลการศึกษาพบว่า อุดมการณ์ทางสังคมในคำฉันท์ดุชฎีสังเวยกล่อมช้าง ๓ ลักษณะ ได้แก่ อุดมการณ์จักรพรรดิราชา อุดมการณ์จักรพรรดิราชาประกอบกับอุดมการณ์ธรรมราชา และอุดมการณ์เทวราชา อุดมการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้แสดงให้เห็นบทบาทหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ในด้านการปกครอง พระเกียรติยศของพระมหากษัตริย์ และช่วยส่งเสริมอำนาจของพระมหากษัตริย์ในฐานะสมมติเทพ

คำสำคัญ: คำฉันท์ดุชฎีสังเวยกล่อมช้าง, อุดมการณ์ทางสังคม, วรรณคดี
ขนบธรรมเนียมประเพณี

^๑ บทความนี้เป็นบทความวิจัยที่พัฒนาขึ้นจากการอบรมเชิงปฏิบัติการใน “อาศรมวิจัยมนุษยศาสตร์ ครั้งที่ ๕” ซึ่งเป็นโครงการจัดอบรมนักวิจัยรุ่นใหม่และรุ่นกลางในสายมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปกรรมศาสตร์เพื่อพัฒนาโครงสร้างวิจัยที่มีคุณภาพ โดยได้รับทุนสนับสนุนการดำเนินโครงการจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (สกสว.) เมื่อปี ๒๕๖๒ และเป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง บทบาทการควบคุมและความสัมพันธ์เชิงอำนาจในคำฉันท์ดุชฎีสังเวยกล่อมช้าง ซึ่งได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา (งบประมาณรายได้มหาวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๓)

^๒ อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชามนุษยศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา E-mail: warunya.aj@ssru.ac.th

Social Ideology in Elephant Pacification Poems

Warunya Ajchariyabodee^๑

Abstract

The research for this article aimed to analyse the social ideology that appears in nine Elephant Pacification Poems of the Ayutthaya and Rattanakosin periods. The results of this study show that characteristics of Elephant Pacification Poems include Chakravartin ideology. Chakravartin ideology, along with Dharmaraja and God King ideology, represents the role of domination by the king, the honour of the king and help promote the divine right of the power of the kings.

Keywords: Elephant Pacification Poems, Social Ideology, Literary Works Occasioned by Tradition

^๑ Lecturer in the Department of Thai, Faculty of Humanities and Social Sciences Suan Sunandha Rajabhat University E-mail: warunya.aj@ssru.ac.th

๑. บทนำ

บทความนี้เป็นบทความที่สืบเนื่องจากผลการศึกษาของบทความเรื่อง “บทบาทการควบคุม: ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในคำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกล่อมช้าง” (Ajchariyabodee, 2020a, p. 29-62) ซึ่งผลการศึกษาพบว่า บทบาทการควบคุมในคำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกล่อมช้างเกิดจากคู่ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ๔ ลักษณะ ได้แก่ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเทพกับพระมหากษัตริย์ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างพระมหากษัตริย์กับขุนนาง ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้สอนกับผู้ถูกสอน และความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างพื้นที่ศูนย์กลางกับพื้นที่ชายขอบ ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตว่าจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจทั้ง ๔ ลักษณะนี้นำไปสู่การผลิตซ้ำอุดมการณ์ทางสังคม ซึ่งเป็นอุดมการณ์ที่สัมพันธ์กับประเภทของวรรณกรรม (Genre) ในที่นี้คือวรรณกรรมประกอบพระราชพิธี โดยเฉพาะเนื้อหาในคำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกล่อมช้างที่แสดงให้เห็นอุดมการณ์ที่เกี่ยวข้องกับรัฐ พระมหากษัตริย์ และระบอบการปกครองของไทย อีกทั้งจะทำให้เห็นการทำงานของอุดมการณ์ที่ครอบงำตัวบทประเภทนี้ที่นำไปสู่การเลือกนำเสนอเนื้อหาตามโครงสร้างที่เป็นแบบแผนของคำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกล่อมช้าง (Imsamran, 2016, p. 116-120) ประกอบด้วย ๕ ส่วน

บทนำ แต่งเป็นประณามบท ในคำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกล่อมช้าง กวีได้ใช้การแต่งประณามบทตามจารีตของการแต่งวรรณคดีไทย สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่กล่าวถึงในประณามบท ได้แก่ พระรัตนตรัย สิ่งศักดิ์สิทธิ์และเทพเจ้าตามคติของพราหมณ์ที่เกี่ยวข้องกับช้าง ได้แก่ พระพรหม พระนารายณ์ พระอิศวร พระอัคนี พระคเณศ พระเทวกรรม พระขันทีกุมาร และพระไภยจนาเนศวร รวมทั้งสวดอิติพระมหากษัตริย์

บทปลอบโยนช้าง มีเนื้อหาเกี่ยวกับการแสดงความเข้าใจและเห็นใจช้างที่ต้องทุกข์โศก เนื่องจากต้องจากถิ่นที่เคยอยู่และญาติพี่น้อง อีกทั้งยังปลอบโยนช้างให้หักห้ามความทุกข์ และตัดใจมาเป็นช้างคู่พระบารมีพระมหากษัตริย์

บทพรรณนาความงามของบ้านเมือง มีเนื้อหาเกี่ยวกับการพรรณนาความงดงามและความรุ่งเรืองของบ้านเมือง รวมทั้งกล่าวถึงความสุขสบายที่ช้างจะได้รับเมื่อมาอยู่ในเมือง

บทสั่งสอนข้าง มีเนื้อหาเกี่ยวกับการแนะนำสั่งสอนให้ช่างละพยศปฏิบัติตัวให้ดี เชื่อฟังหมอความ และจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์

บทลงท้าย มีเนื้อหาเกี่ยวกับการขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย อาจเป็นทวยเทพ เทวดารักษาเมือง และเทพเจ้าตามคติพราหมณ์ ให้ร่วมกันถวายพระพรพระมหากษัตริย์ ให้ทรงมีพระชนมายุยืนนาน ขอให้ทรงดำรงพระยศอยู่ชั่วกัลปาวสาน

จากโครงสร้างของเนื้อหา คำฉันท์ดุขฎิสังเวยกล่อมข้างทั้ง ๕ ส่วนย่อมเป็นกรอบและกำหนดให้กวีต้องเลือกสรรเนื้อหาที่เป็นไปตามขนบของการประพันธ์วรรณคดีประเภทนี้ที่เชื่อมโยงกับสถานภาพและบทบาทของพระมหากษัตริย์ คติความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับข้าง ซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้กวีถ่ายทอดอุดมการณ์ทางสังคมผ่านการเลือกสรรเนื้อหาในส่วนต่าง ๆ ของตัวบทคำฉันท์ดุขฎิสังเวยกล่อมข้างแต่ละสำนวนได้

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาวิเคราะห์อุดมการณ์ทางสังคมในคำฉันท์ดุขฎิสังเวยกล่อมข้างสมัยกรุงศรีอยุธยาและสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ จำนวน ๙ เรื่อง ได้แก่

๑. คำฉันท์ดุขฎิสังเวยกล่อมข้าง ของขุนเทพกระวี เมืองสุโขทัย
๒. คำฉันท์ดุขฎิสังเวยกล่อมข้างครั้งกรุงเก่า
๓. คำฉันท์ดุขฎิสังเวยกล่อมข้าง พระราชานิพนธ์สมเด็จพระนารายณ์
๔. คำฉันท์ดุขฎิสังเวยกล่อมข้างพลาญ พระนิพนธ์กรมหมื่นศรีสุเรนทร์
๕. คำฉันท์ดุขฎิสังเวยกล่อมข้างพัง พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส
๖. คำฉันท์ดุขฎิสังเวยกล่อมพระเสวตรวรรณ สำนวนของพระยาศรีสุนทร ไหวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร)
๗. คำฉันท์ดุขฎิสังเวยกล่อมพระเศวตคชเดชนดิลก พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์
๘. คำฉันท์ดุขฎิสังเวยกล่อมพระเศวตสุรคชาธาร สำนวนของท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิ์ติกุล ณ อยุธยา
๙. คำฉันท์ดุขฎิสังเวยกล่อมพระศรีนรารัฐราชกริณี พระราชานิพนธ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

๒. ผลการศึกษา

คำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมข้างที่นำมาศึกษาในงานวิจัยฉบับนี้เป็นวรรณกรรมที่แต่งขึ้นในสมัยอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์ สมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้แก่ คำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมข้าง ของขุนเทพกระวี เมืองสุโขทัย แต่งใน พ.ศ. ๒๑๙๙-๒๒๓๑ คำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมข้างครั้งกรุงเก่า และคำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมข้างพระราชานิพนธ์สมเด็จพระนารายณ์ คำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมข้างที่แต่งขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ ๒) ได้แก่ คำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมข้างพลาญ พระนิพนธ์กรมหมื่นศรีสุนทรนท์ แต่งใน พ.ศ. ๒๓๕๕ สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก่ คำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมข้างฟังพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก่ คำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมพระเสวตรวรรณ สำนวนของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) แต่งใน พ.ศ. ๒๔๑๓ สมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก่ คำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมพระเศวตศุขเดชนันดิลก พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ แต่งใน พ.ศ. ๒๔๗๐ และสมัยพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้แก่ คำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมพระเศวตสุรคชาธาร สำนวนของท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิ์ตุล ญ อยุธยา แต่งใน พ.ศ. ๒๕๑๑ และคำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมพระศรีนรารัฐราชกริณี พระราชานิพนธ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี แต่งใน พ.ศ. ๒๕๒๐

จากยุคสมัยของคำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมข้าง ๙ สำนวน ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นสำนวนที่แต่งขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแสดงอุดมการณ์ที่แตกต่างจากสำนวนที่แต่งในสมัยรัตนโกสินทร์ นอกจากนี้ผู้วิจัยคิดว่าคำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมข้างปรากฏ “อุดมการณ์” ที่มีลักษณะที่เกี่ยวข้องกับบทบาทการควบคุมและความสัมพันธ์เชิงอำนาจตามแนวคิดแบบลัทธิมาร์กซ^๑ ที่นิยามว่า อุดมการณ์เป็นวิธีการที่มีอำนาจมากกว่าใช้ควบคุมผู้มีอำนาจน้อยกว่า (Imsamran, 2016, p. 406) และเป็นการสร้างอุดมการณ์เพื่อให้คนในสังคมเกิดการยอมรับ นอกจากนี้ผู้วิจัยเห็นว่าสอดคล้องกับ

^๑ สละกตามต้นฉบับ

แนวคิดเรื่องอุดมการณ์ของฟาน ไคก์ (Van Dijk) ที่กล่าวถึง “อุดมการณ์ว่า เป็นระบบคิด ความเชื่อ ที่มีอยู่ร่วมกันของสมาชิกในสังคม ซึ่งมีผลต่อทัศนคติและการแสดงออกทางสังคมของสมาชิกในสังคม” (Imsamran, 2016, p. 407)

จากการศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจในคำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมช้างที่แสดงถึงบทบาทการควบคุม ซึ่งแสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่าบทบาทการควบคุมเกิดจากอุดมการณ์ที่เกี่ยวข้องกับรัฐและอุดมการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ อุดมการณ์ทั้งสองเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน การศึกษาอุดมการณ์เหล่านี้ในตัวบทคำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมช้างจะช่วยแสดงให้เห็นบทบาทการควบคุมสังคม และการทำงานของอุดมการณ์ที่ครอบงำในตัวบทได้

ในส่วนของอุดมการณ์ของรัฐไทย นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้อธิบาย คำว่า “อุดมการณ์” ไว้ในบทความที่ชื่อว่า “อุดมการณ์แห่งรัฐ”

อุดมการณ์คือชุดความคิดหนึ่ง ที่รัฐสร้างขึ้นเพื่อทำให้ประชาชนยอมรับอำนาจตามโครงสร้าง ที่ชนชั้นปกครองได้วางเอาไว้ คำว่ายอมรับในที่นี้มีความหมายกว้างกว่ายอมรับปฏิบัติ ตามกฎหมาย หรือเมื่อถูกรัฐรอนสิทธิต่าง ๆ นับตั้งแต่เก็บภาษีไปจนถึงจับเข้าคุก ก็ยอมจำนนโดยดี และหมายรวมไปถึงการถือเอาอุดมการณ์เป็นบรรทัดฐานของการตัดสินใจอะไรดี อะไรชั่ว อะไรถูก อะไรผิด อะไรคือระเบียบทางสังคมที่ดี อะไรคือระเบียบสังคมที่จะนำความพินาศมาให้จึงกระทบต่อเศรษฐกิจ, การเมือง, สังคม, และวัฒนธรรมทุกด้าน ดังนั้นอุดมการณ์จึงเป็นชุดความคิดมากกว่าความคิดโดด ๆ

(Aeusriwongse, 2020)

จากคำอธิบายของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ข้างต้นจะเห็นได้ว่า อุดมการณ์เป็นชุดความคิดที่เกิดขึ้นโดยชนชั้นปกครอง เพื่อใช้จัดระเบียบสังคมให้เป็นไปในทางที่ดี ให้คนในสังคมรู้ว่าควรประพฤติปฏิบัติสิ่งใด

อุดมการณ์ที่แพร่หลายในรัฐไทย ได้แก่ อุดมการณ์แบบธรรมราชา เป็นอุดมการณ์การปกครองของรัฐโบราณ เริ่มต้นตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงยุคก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ และอุดมการณ์แบบเสรีนิยมประชาธิปไตย เป็นอุดมการณ์การปกครองแบบรัฐสมัยใหม่ เริ่มนับแต่ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ จนถึงสมัยปัจจุบัน” (Krasang and Mahasamitthi (Atta san), 2017, p. 416) เป็นอุดมการณ์ที่แสดงความคิดเรื่องกษัตริย์ผู้ประพฤดิธรรม

ธรรมของพระมหากษัตริย์สัมพันธ์โดยตรงกับการดำรงอยู่ของบ้านเมืองและราชสมบัติ หากพระมหากษัตริย์ดำรงอยู่ในธรรม บ้านเมืองก็จะเป็นปรกติสุข พระราชอำนาจก็จะมั่นคง แต่หากพระมหากษัตริย์มิได้ตั้งอยู่ในธรรม พระราชอำนาจและราชสมบัติก็จะเสื่อมสูญ บ้านเมืองก็จะประสบความพินาศ

(Polmuk, 2009, p. 76)

ส่วนอุดมการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์อีก ๒ อุดมการณ์ ได้แก่ อุดมการณ์แบบจักรพรรดิราช และอุดมการณ์แบบเทวราชา อุดมการณ์แบบจักรพรรดิราช คุณสมบัติของพระจักรพรรดิราช ได้แก่ การสั่งสมบุญบารมีมาตั้งแต่อดีตชาติ การประกอบด้วยรัตนะ ๗ ประการ คือ จักรรัตนะ หัตถิรัตนะ อัศวรัตนะ มณีรัตนะ อิตถิรัตนะ คหปติรัตนะ และ ปรินายกรัตนะ ซึ่งเป็นสิ่งได้มาจากบุญบารมีและเป็นองค์ประกอบที่ทำให้ทรงปกครองบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรือง นอกจากนี้คุณสมบัตินี้แสดงความเป็นพระจักรพรรดิราชในสมัยอยุธยา คือ การได้ครอบครองช้างเผือก ในสมัยรัตนโกสินทร์เน้นหลักธรรมที่พระจักรพรรดิมุ่งปฏิบัติ ประกอบด้วย ธรรม ๓ หมวด ได้แก่ หมวดจักรวรรดิวัตร หมวดทศกุตกลุกรรมบท และหมวดรักภรรยา อารณธรรม และคฤติธรรม (Polmuk, 2009, p. 81-88)

อุดมการณ์แบบเทวราชา คือ แนวคิดเปรียบเทียบกษัตริย์เป็นเสมือนเทพหรือเป็นสมมติเทพ เป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากเทพ จุดลงมากปกครอง กษัตริย์มีสถานะเป็นเทพที่อยู่เหนือมนุษย์ทั้งปวง (Chutipongphisit, 2012-2013, p. 49)

อุดมการณ์ทั้งหลายเหล่านี้เป็นอุดมการณ์ที่ชนชั้นนำไทยสร้างขึ้น เพื่อให้รัฐไทยยังคงดำรงอยู่ สอดคล้องกับระบอบราชาธิปไตย และให้คนในสังคมเกิดการยอมรับความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นปกครองกับชนชั้นใต้การปกครองทำให้เกิดบทบาทการควบคุมในคำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกglomchang ซึ่งเป็นบทบาทที่แฝงอยู่นอกเหนือจากบทบาทที่ใช้เป็นวรรณกรรมประกอบพระราชพิธี

ในคำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกglomchang ปรากฏอุดมการณ์จักรพรรดิราชเป็นอุดมการณ์สำคัญของสังคมไทย เนื่องจากคำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกglomchang เป็นวรรณกรรมที่นำมาใช้ในพิธีการสมโภชข้าง โดยมีความคิดความเชื่อในทางพุทธศาสนาว่า “ข้าง” คือสัญลักษณ์ที่แสดงถึงบารมีของพระมหากษัตริย์ ซึ่งในที่นี่ก็เป็นการแสดงบุญบารมีของพระมหากษัตริย์ที่มีข้างเผือกเป็นสิ่งมงคลคู่บุญบารมี ขณะเดียวกันพระมหากษัตริย์ในระบอบราชาธิปไตยทรงเป็นพระจักรพรรดิทรงมีธรรมเป็นเครื่องปกครอง ดังปรากฏ “พระสูตรในพระสูตรตันตปิฎก เช่น มหาสุทฺธสสนสูตรและจักกวัตติสูตร แสดงให้เห็นว่าพระราชานในวรรณคดีบาลีทรงเป็นพระจักรพรรดิด้วยวัตร ๑๒ ประการ ที่เรียกว่าจักรพรรดิวัตรและทรงมีธรรมเป็นเครื่องปกครอง พระจักรพรรดิคือ พระธรรมราชา” (Sinskun, 1976, p. 13) ซึ่งจะเห็นว่าพระมหากษัตริย์ไทยหลายพระองค์ทรงยึดหลักธรรม ต่าง ๆ มาใช้ในการปกครอง “โดยยึดแนวทางปฏิบัติของความเป็นพระจักรพรรดิโดยธรรมในการปกครองประเทศบ้านเมืองสืบมา” (Sinskun, 1976, p. 15) “ในทางพุทธศาสนาถือว่าธรรมคืออำนาจของพระจักรพรรดิ เพราะความเป็นธรรมของพระมหากษัตริย์ยอมทำให้เกิดความรักใคร่ศรัทธา และอำนาจที่เกิดจากความรักใคร่ศรัทธาของประชาชนนั้น ย่อมมีอำนาจยิ่งใหญ่กว่าอำนาจอื่น ๆ” (Sinskun, 1976, p. 53) ในคำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกglomchang ได้นำเสนอความคิดเกี่ยวกับอุดมการณ์ธรรมราชาร่วมกับอุดมการณ์จักรพรรดิราช กล่าวคือ เนื้อหาในคำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกglomchang แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ไทยไม่ได้มีเพียงบุญบารมีจากการชนะศึกสงครามเท่านั้น แต่ทรงใช้หลักธรรมในการปกครอง ทำให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง ก็ได้นำเสนออุดมการณ์ทั้งสองไว้ด้วยกัน เพื่อย้ำบุญบารมีของพระมหากษัตริย์ซึ่งอาจแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ใช้หลักธรรมในการปกครอง อีกทั้งหลักธรรมเหล่านี้จะคอยควบคุมการประพฤติปฏิบัติของพระมหากษัตริย์ได้อีกทางหนึ่งด้วย ซึ่งผู้วิจัยจะอธิบายในรายละเอียดต่อไป

นอกจากอุดมการณ์จักรพรรดิราช และการผนวกอุดมการณ์จักรพรรดิราช กับธรรมราชาเข้าด้วยกันแล้ว อุดมการณ์ที่สำคัญอีกอุดมการณ์หนึ่งในสังคมไทยคือ อุดมการณ์เทวราชา ที่ส่งเสริมอำนาจของพระมหากษัตริย์ในฐานะสมมติเทพ ทำให้พระมหากษัตริย์มีอำนาจเหนือประชาชนทั่วไป และมีอำนาจสูงสุดในการปกครองบ้านเมือง ดังจะเห็นได้จากการประกอบพระราชพิธีสมโภชช้างสำคัญ และการแต่งคำฉันท์ดุขกฐีสั่งเวยกล่อมช้างใช้ประกอบพระราชพิธีดังกล่าวก็เป็นส่วนหนึ่งที่เน้นย้ำถึงอุดมการณ์เทวราชาได้อย่างชัดเจน

หากพิจารณาลักษณะของอุดมการณ์ทั้งสามแล้วจะพบว่าเป็นอุดมการณ์เหล่านี้ผสมผสานความคิดทางพุทธศาสนา ความคิดเกี่ยวกับฐานะที่ศักดิ์สิทธิ์ของพระมหากษัตริย์ และความคิดเกี่ยวกับการปกครอง ทำให้สามารถแบ่งแยกความแตกต่างระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งเนื้อหาในคำฉันท์ดุขกฐีสั่งเวยกล่อมช้างสะท้อนอุดมการณ์เหล่านี้จากการนำเสนอผ่านคุณสมบัติของพระมหากษัตริย์ ถ้อยคำภาษา และโครงสร้างของเนื้อหาในคำฉันท์ดุขกฐีสั่งเวยกล่อมช้าง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๑ อุดมการณ์จักรพรรดิราชในคำฉันท์ดุขกฐีสั่งเวยกล่อมช้าง

อุดมการณ์จักรพรรดิราชในสังคมไทยสัมพันธ์อยู่กับการปกครองระบอบราชาธิปไตย กล่าวคือพระมหากษัตริย์ในระบอบราชาธิปไตยทำหน้าที่เป็นผู้นำในยามสงครามและในการปกครองสร้างบ้านเมืองให้เป็นปึกแผ่นและขยายอำนาจการปกครองให้แผ่ไพศาล ปรากฏหลักฐานชัดเจนตั้งแต่สมัยสุโขทัย ในวรรณคดีเรื่องไตรภูมิพระร่วง หรือไตรภูมิภค แสดงคุณสมบัติของผู้ที่จะได้เกิดพระจักรพรรดิราช คือ ต้องเป็นผู้สั่งสมบุญบารมีมาตั้งแต่ในอดีตชาติและประกอบด้วยรัตนะ ๗ ประการ ได้แก่ แก้วจักรรัตนะ หัตถิรัตนะ อัศวรัตนะ มณีรัตนะ อิตถิรัตนะ คหปติรัตนะ และปรีนายภักรัตนะ คติจักรพรรดิราชเป็นการเชื่อมโยงคติจักรพรรดิในโลกอุดมคติกับพระมหากษัตริย์ในโลกแห่งความเป็นจริง “คติจักรพรรดิราชหรือความเป็นราชาเทวีราชา เป็นแนวความคิดที่ผูกพันโดยตรงกับพระเกียรติยศของพระมหากษัตริย์ ชนชั้นนำในหมู่รัฐจารีตได้พยายามเลือกเอาลักษณะต่าง ๆ ของพระจักรพรรดิมาปรับใช้ในระบบความสัมพันธ์ของตน ทั้งการขยายอำนาจและการรักษาอำนาจ” (Makanan, 2019, p.17) ส่วนที่

สัมพันธ์กับวรรณคดีคำฉันท์ดุชฎีสังเวยกล่อมช้าง คือ การได้ครอบครองช้างเผือก หรือหัตถ์รัตนะ ซึ่งเป็นรัตนะหนึ่งของพระเจ้าจักรพรรดิราช ในคำฉันท์ดุชฎีสังเวยกล่อมพระเศวตสุรคชาธาร ส่วนของท่านผู้หญิงสมโรจน์ ลสวัสดิกุล ณ อุยธยา พระศรพราหมณ์อ่านในงานพระราชพิธี วันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๑๑ เนื้อหาในลา ๑ ขอพร ได้แสดงให้เห็นอุดมการณ์คติจักรพรรดิราช ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ข้าขอยอกรตั้งวาย	จตุรเทพพรณราย
เรื่องฤทธิสฤชฎีคเชนตรา	
ด้วยกลีบเกสรปทุมมา	บังเกิดคชา
สิบหมूसี่พงศ์พงพลาย	
จักรพรรดิราชไต่บุญหลาย	บารมีระบुरะบาย
सारวิเศษนี้จักสุบุญ	

(Prachum kham chan dutsadisangwoei klom chang, 1990, p. 25)

จากคำประพันธ์ข้างต้นก็ได้แสดงอุดมการณ์จักรพรรดิราช ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์เป็นจักรพรรดิราชจึง “บังเกิดคชา” มาเป็นช้างทรงคู่บุญบารมีของพระมหากษัตริย์ ทั้งนี้สัมพันธ์กับในช่วงท้ายของเนื้อหาในลา ๑ ขอพร ที่แสดงถึงคุณสมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิราช กวีขอพรให้เทพเทวดาทั้งหลายได้ขจัดอันตรายให้มีพระชนมายุยืนนาน และทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ “เสวยราชย์รัฐไทยอํารง เขตชนนํที่มั่นคง อริพินาศ ปราศกลี” เป็นพระมหากษัตริย์ที่ปกครองบ้านเมืองให้มั่นคงเป็นปึกแผ่นและปราบศัตรูและสิ่งชั่วร้ายให้หมดไป ในส่วนนี้เป็นเนื้อหาที่แสดงถึงคุณสมบัติของจักรพรรดิราช แม้ว่าในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๑ ไม่ต้องใช้ช้างในการทำศึกสงครามแล้ว แต่ความคิดของการแสดงบุญบารมีของพระมหากษัตริย์จากการใช้ “ช้าง” เป็นสัญลักษณ์ในการแสดงความคิดตามอุดมการณ์จักรพรรดิราชก็ยังคงปรากฏอยู่

นอกจากนี้ก็ยังเน้นย้ำถึงอุดมการณ์พระเจ้าจักรพรรดิราชเด่นชัดมากยิ่งขึ้นจากการอธิบายถึงผู้นำช้างเผือกมาถวายแต่พระมหากษัตริย์ ในคำฉันท์ส่วนนี้แสดงให้เห็นว่าเจ้าเมืองยะลาได้นำช้างเผือกมาถวายแต่พระมหากษัตริย์ ดังคำประพันธ์ที่ว่า

เจ้าเมืองยะลาเบิกบาน	เร่รับคชสาร
เลี้ยงไว้ใกล้ชิดเคหา	
กราบบังคมทูลพระกรุณา	โปรดให้ตรวจตรา
ปรากฏคุณลักษณะเลอวรารณ	
ตระกูล “พระหมพงศ์”	ทรงพรรณนาทองแดงแสงสน
สวยงาม “ตามพหัตถ์”	
พลายน้อยสูสละพนาลี	ทั้งชนกชนนี
หมายพึงยุคลบาทภูบาล	

(Prachum kham chan dutsadisangwoei klom chang, 1990, p. 28)

การนำช้างเผือกมามอบให้พระมหากษัตริย์สอดคล้องกับคติจักรพรรดิราชที่แสดงถึงการเป็นพระมหากษัตริย์ผู้มีบุญบารมี พระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางอำนาจ และมีผู้ต้องการมาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร การแสดงถึงอุดมการณ์จักรพรรดิราชในที่นี้ก็ย่อมแสดงถึงบทบาทการควบคุมที่เกิดจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างพระมหากษัตริย์กับขุนนาง สร้างให้ขุนนางเกิดความจงรักภักดี ซึ่งหากศึกษาบริบทของการเมืองการปกครองในช่วงนี้ เป็นช่วงการปกครองของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เห็นว่า

การที่จะแสวงหาความชอบธรรมในระยะยาว จะต้องพึงพาการยอมรับของสถาบันกษัตริย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม เพราะการแสดงความจริงรักภักดีต่อสถาบันนี้ จะเป็นการส่งเสริมฐานะและอำนาจของรัฐบาล ดังนั้นบทบาทหน้าที่และเกียรติของสถาบันกษัตริย์จึงต้องได้รับการส่งเสริมมากกว่ารัฐบาลก่อน ๆ...รัฐบาลพยายามสร้างสถาบันกษัตริย์ให้เป็นสัญลักษณ์แห่งความสามัคคี ความเป็นปึกแผ่นของคนในชาติ

(Krasang and Mahasamitthi (Atta san), 2017, p. 419-420)

อุดมการณ์จักรพรรดิราชที่ปรากฏในคำฉันท์ดุขุภีสังเวยกล่อมช้างจึงอาจเป็นส่วนหนึ่งที่แสดงถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างพระมหากษัตริย์กับขุนนาง

การนำเสนอเนื้อหาในคำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกล่อมช้าง ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ใช้ในการประกอบพระราชพิธี จึงเป็นกระบวนการหนึ่งที่รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นำมาใช้ เพื่อให้เกิดความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเรื่องบุญบารมี และส่งเสริมเกียรติของสถาบันกษัตริย์ได้เช่นกัน

พระบาทภูวนารถธรณินทร์ มหาจุฬาลงกรณ์	สมเด็จพระปรมินทร
ชูเชิดยศองค์อติศร	พระเกียรติกำจกร
กระจายกระจ่างจบสกล	
ว่าจอมจักรพรรดิจุมพล	สยามภพธราดล
อุดมพระเดชภินหาร	
ถวัลยราชันับฉนำบนาน	ถ้วนถึงพระรชกาล
แลเกิดเศวตรสารทรง	
สอเหตุให้ขุมชนปลง	हतภัยจำนง
ตระหนักประจักษ์แจ่มความ	
ว่าแต่นี้ตัวแดนสยาม	จักจำเริญงาม
สมบัติสมบุรณ์พูนทวี	

(Prachum kham chan dutsadisangwoei klom chang, 1990, p. 49)

คำประพันธ์ข้างต้นปรากฏในเนื้อหา ลา ๑ ขอพร ในคำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกล่อมพระเสวตรวรวรรณ ส่วนนของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นคำฉันท์ที่แต่งขึ้นเพื่อใช้กล่อมในพระราชพิธีขึ้นระวางช้างต้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ กวีได้นำเสนอความคิดอุดมการณ์แบบจักรพรรดิราชที่แสดงให้เห็นว่า หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นครองราชสมบัติได้ไม่นานก็เกิดช้างทรงมาอยู่คู่บุญบารมี พระองค์จึงเป็นจอมจักรพรรดิแห่งแผ่นดินสยาม เป็นที่ประจักษ์ว่าพระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ทำให้สยามเจริญรุ่งเรือง

คติจักรพรรดิราชในเนื้อหาคำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกล่อมช้างที่แสดงให้เห็นคุณสมบัติของพระจักรพรรดิราช คือ การที่พระมหากษัตริย์ได้ครอบครองช้าง ตามคติจักรพรรดิราชคือหัตถ์ถิระณะ อุดมการณ์จักรพรรดิราชในคำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกล่อม

ข้างจึงเป็นอุดมการณ์สำคัญ อุดมการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงอำนาจบุญบารมีของพระมหากษัตริย์ ซึ่งใช้ “ข้าง” เป็นสัญลักษณ์ และยังจะเน้นย้ำอุดมการณ์นี้ได้อย่างชัดเจน คำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกล่อมข้างในพระราชพิธีสมโภชข้าง ผู้ที่ร่วมในพระราชพิธีก็จะรับรู้ถึงพระราชอำนาจและบุญบารมีของพระมหากษัตริย์ได้เป็นอย่างดี และนำไปสู่บทบาทการควบคุมที่เกิดจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างพระมหากษัตริย์กับขุนนางที่ยอมรับในอำนาจตามบุญบารมีและหน้าที่ของพระมหากษัตริย์

๒.๒ อุดมการณ์จักรพรรดิราชกับธรรมราชาในคำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกล่อมข้าง

ในเนื้อหาของคำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกล่อมข้าง กวีได้นำเสนออุดมการณ์จักรพรรดิราชกับธรรมราชาด้วยกัน ดังจะเห็นได้จากวรรณกรรมคำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกล่อมข้างที่มีจุดเริ่มต้นจากการมุ่งแสดงให้เห็นการยกย่องสถานะของพระมหากษัตริย์คือพระจักรพรรดิราช โดยใช้ “ข้าง” เป็นสัญลักษณ์หรือเครื่องประดับบารมีของพระจักรพรรดิราช ส่วนนี้จึงเป็นส่วนที่แสดงถึงอุดมการณ์จักรพรรดิราช ขณะเดียวกันกวีก็ได้นำเสนอหรือกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ที่ใช้หลักธรรมในการปกครอง ทำให้บ้านเมืองเกิดความเจริญรุ่งเรือง ซึ่ง ทศนีย์ สิ้นสกุล (Sinskun, 1976, p. 13) ได้อธิบายว่า อุดมการณ์จักรพรรดิราช คือ ธรรมราชา “วัตรปฏิบัติสำคัญของพระราชาที่ปรารถนาจะเป็นพระมหาจักรพรรดิราช เรียกว่า จักรวรรดิวัตร” (Phromsuthirak, 1987, p. 19) ส่วนอุดมการณ์ธรรมราชาที่เป็นอุดมการณ์ที่แสดงให้เห็นลักษณะของพระมหากษัตริย์ในอุดมคติของพระพุทธศาสนา และมักจะปรากฏควบคู่กับทศพิธราชธรรม ดังจะเห็นได้จากคัมภีร์พุทธศาสนาในดินแดนล้านนา ได้แก่ ชินกาลมาลีปกรณ์ ตำนานมูลศาสนา พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน และจามเทวีวงศ์ ที่มักจะกล่าวถึงความเจริญรุ่งเรืองหรือล่มสลายของรัฐที่อิงอยู่กับการประพฤติธรรมของพระมหากษัตริย์ สิ่งที่น่าสนใจในอุดมการณ์แบบธรรมราชา คือ นำพุทธศาสนามาผูกโยงกับผู้ปกครอง ทำให้ฐานะของผู้ปกครองอยู่ในฐานะที่เหนือกว่าประชาชน

ต่อเมื่อผู้ปกครองยอมรับธรรมในพุทธศาสนารวมเข้ากับ
ความเชื่อดั้งเดิมในสังคม “ธรรมราชา” จึงเป็นลักษณะอำนาจรูปแบบหนึ่ง
ที่ประชาชนยอมรับต่อผู้ปกครอง...ด้วยเหตุนี้ความเชื่อใน

ศาสนาจึงเป็นแหล่งบารมีอำนาจของกษัตริย์อันปรากฏในรูปของความเป็น “ธรรมราชา” แบบสุโขทัย ซึ่งนอกจากจะเป็นที่ยอมรับในแง่ที่สังคมจะต้องมีผู้นำแล้ว ยังเป็นการสร้างความชอบธรรมและการยอมรับฐานะของผู้ปกครองในทางความคิดของหมู่ประชาชน ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองและประชาชนจึงผ่านถึงกันด้วยลักษณะความเป็น “ธรรมราชา” ภาวะดังกล่าวช่วยเสริมคุณค่าและความสำคัญของผู้ปกครอง

(Makanan, 2019, p. 21-22)

พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์จะมีหลักธรรมสำหรับผู้ปกครองเป็นเครื่องกำกับ เช่น ทศพิธราชธรรม ราชสังคหวัตถุ ๔ หากพระมหากษัตริย์ปกครองโดยตั้งมั่นอยู่ในหลักธรรมย่อมทำให้บ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรือง แต่หากพระมหากษัตริย์ไม่ประพฤติธรรม บ้านเมืองก็อาจล่มสลาย นอกจากนี้การดำรงอยู่ของรัฐไทยโบราณจะเกี่ยวข้องกับพระราชอำนาจของกษัตริย์และขณะเดียวกันการดำรงอยู่ของรัฐไทยโบราณก็เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้น

“ในสมัยจารีตที่ความเชื่อทางศาสนามีอิทธิพลต่อความคิดของคนในสังคม การสำแดงฐานะราชาโดยธรรม เป็นความจำเป็นพื้นฐานอย่างหนึ่งในการควบคุมคนในสังคม สะท้อนออกมาในรูปแบบกิจกรรมต่าง ๆ ของชนชั้นนำโดยการอุปถัมภ์บำรุงพุทธศาสนา” (Makanan, 2019, p. 21) ในส่วนนี้ผู้วิจัยเห็นว่าการประกอบพระราชพิธีคชกรรมเป็นกิจกรรมหนึ่งที่ชนชั้นปกครองของไทยใช้แสดงบุญญาธิการของพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นอุดมการณ์ที่มาจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างพระมหากษัตริย์กับขุนนางที่พระมหากษัตริย์ต้องควบคุมขุนนางให้เกิดความจงรักภักดี โดยไม่ได้เกิดจากการบังคับ การจัดพระราชพิธีสำคัญที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์จึงเป็นกลไกหนึ่งที่จะทำให้ขุนนางเกิดการยอมรับในพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปรากฏในคำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมช้างที่แต่งขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช “สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่งที่ทรงพระปรีชาสามารถในวิชาคชกรรมเป็นอย่างยิ่ง ทรงมีพระบรมราชโองการให้หล่อรูปพระพิฆเนศวร พระเทวกรรม และพระอิศวร สำหรับทรงบูชาในพระราชพิธีคชกรรมซึ่งจัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่ในรัชกาลของพระองค์”

(*Kham chan dutsadisangwoei kham chan klom chang khrang krungkao lae kham chan khotchakam prayun*, 2002, p. 14) ซึ่งปรากฏในส่วนเนื้อหาของของบทลาโพรในคำฉันท์กล่อมช้างครั้งกรุงเก่า ดังคำประพันธ์ที่ว่า

๑	ทั้งนี้เสด็จองค์พระสรร	เพชฌัญไทรทรงธรรม
	มเลิศินล้ำไทรตรา	
๑	แก้กลอนกัมพูภาษา	แจจแจจเอามา
	เปนสยามพากายพิสัย	
๑	ฝ่ายข้างไสยศาสตร์นี้ใคร	ฤจะเปรียบขุนใน
	พระองค์ให้ทรงธรรม	
๑	เมื่อเสร็จการอุตมกรรม	ได้ช้างเผือกอัน
	วิสุทธีสารบวร	
๑	ทุกเทพยทั้งหลายชมอร	ยิ่งอวยพระพร
	แต่พระผู้เลี้ยงโลกา	
๑	พระชนม์มัจยนิมหิมา	สิบริ้อยพรรษา
	พระเกียรติล้ำแสนกัลป์	
๑	ศักดิ์สิทธิ์ฤทธิเดชสพสรรพ์	โองการอันพร
	ณนาประสิทธิ์กิจการ	

(*Kham chan dutsadisangwoei kham chan klom chang khrang krungkao lae kham chan khotchakam prayun*, 2002, p. 73-74)

คำประพันธ์ข้างต้นกล่าวถึงการพระราชพิธี “การอุตมกรรม” เป็นพระราชพิธีที่เกี่ยวกับช้างที่สมบูรณ์เต็มรูปแบบ เมื่อเสร็จการพระราชพิธีอุตมกรรม เหล่าทวยเทพก็อำนวยการให้พระมหากษัตริย์มีพระชนมายุและมีพระเกียรติยศยั่งยืนนาน การประกอบพระราชพิธี ยิ่งใหญ่ราบรื่นก็ด้วยบุญบารมีของพระมหากษัตริย์ ในแง่นี้ผู้วิจัยจึงเห็นว่าหน้าที่กวีแสดงให้เห็นว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงให้ความสำคัญกับพระราชพิธีที่เกี่ยวกับช้าง อีกทั้งยกย่องพระองค์โดยการเรียกพระนามของพระองค์ว่า “องค์พระสรรเพชญ์ไทรทรงธรรม” ซึ่งเป็นพระนามของพระพุทธเจ้า (Royal

Institute, 2021) จึงช่วยเน้นย้ำการนำเสนออุดมการณ์จักรพรรดิราชกับธรรมราชา ได้อย่างชัดเจน

นอกจากนี้อุดมการณ์ธรรมราชายังได้เปรียบพระมหากษัตริย์เหมือนกับ พระโพธิสัตว์ เอนก มากอนันต์ (Makanan, 2019, p. 23) ได้กล่าวว่า “ในสมัยอยุธยา อุดมคติสูงสุดของพระมหากษัตริย์อยุธยาคือการเข้าสู่นิพพานหรือปรารถนา พระโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ความเป็นผู้มีบุญมีสถานะอันเอื้ออำนวยให้ กษัตริย์อยุธยาเป็นผู้นำในการพาเหล่าปวงชนข้ามวัฏสงสาร อันเป็นอุดมคติสูงสุดของ กษัตริย์ในพุทธศาสนา” อีกทั้ง “อำนาจในการปกครองดินแดนต่าง ๆ จึงเปรียบเสมือน กับการเผยแพร่พระบรมโพธิสมภารของพระโพธิสัตว์ จึงทำให้เกิดความเชื่อว่า พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์จะปกคลุมแผ่ไพศาลออกไปทั่ว พระราชอาณาจักร โดยไม่มีขอบเขต” (Krasang and Mahasamitthi (Attasan), 2017, p. 416)

หากเชื่อมโยงอุดมการณ์แบบธรรมราชากับพุทธวรรณกรรมไทยที่อธิบาย ถึงความเกี่ยวพันระหว่างช้างกับพระพุทธเจ้า คือ ไตรภูมิพระร่วงหรือไตรภูมิภคินได้ อธิบายถึงป่าหิมพานต์ ซึ่งเป็นสถานที่ที่อยู่ของพญาช้างเผือก ด้วยอุดมการณ์แบบ ธรรมราชาที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า วรุณญา อัจฉริยบดี (Ajchariyabodee, 2020b, p. 780) ได้แสดงให้เห็นว่าในคำฉันท์ดุขกฐิสังเวยกล่อมช้าง สำนวนของขุนเทพ กระวี ได้พรรณนาภาพความอุดมสมบูรณ์ของป่าที่มีลักษณะที่ทำให้ผู้อ่านคิดถึงภาพ ลักษณะของป่าหิมพานต์ด้วย ดังจะเห็นได้จากการพรรณนาภาพความอุดมสมบูรณ์ของ ป่าถิ่นที่อยู่เดิมของช้างที่จะมาเป็นช้างเผือกคู่บุญบารมี ดังจะเห็นได้ในคำฉันท์ดุขกฐิ สังเวยกของขุนเทพกระวี เมืองสุโขทัย ก็แสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของป่า เป็น ป่าที่มีต้นไม้ใหญ่น้อยที่เขียวขจีมากมาย เสียงนกเสียงไกรร้องระงม และมีน้ำลำธาร ไว้ว่า

๑ เฉอไพร่ผองดูสรองม	เฉอมจมันเฉอมอนม
ดูรโดดูเรียงเรียง	
๑ เขตดาโถงสดับค้ำทสำเนียง	พระแลงผองเสียง
บิยมเสนาะกันเจริยว	
๑ อุกมมปักชีพรรณเขียว	แสรกเสียงกรุยเกรียว
เหิรธกาศ ด ทรนม	

๑ พุทธกถาเลิงสดับคับทพองยม กุฎกรทรม
ด พุทธโอกโอก

(*Kham chan dutsadisangwoei kham chan klom chang khrang krungkao lae kham chan khotchakam prayun*, 2002, p. 57)

คำประพันธ์ดังกล่าวเป็นภาพของป่า พื้นที่แห่งความอุดมสมบูรณ์ พื้นที่แห่งนี้เป็นถิ่นที่อยู่ของช้าง ความอุดมสมบูรณ์ของป่าสามารถทำให้ช้างมีชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข ภาพความอุดมสมบูรณ์ดังกล่าวจึงอาจเปรียบได้กับภาพความอุดมสมบูรณ์ของป่าหิมพานต์

ในคำฉันท์กล่อมช้างเผือกพลาญ พระนิพนธ์กรมหมื่นศรีสุนทร เนื้อหาในบทสอนช้างที่ให้ช้างละพศและจำคำสอน กวีได้นำเสนออุดมการณ์จักรพรรดิราชกับธรรมราชา โดยการแสดงให้เห็นว่าช้างทรงที่ได้เคยเป็นช้างคู่บุญบารมีของพระมหากษัตริย์ผู้เป็นพระโพธิสัตว์ ผู้สืบพงศ์พระพุทธเจ้าและเป็นผู้บำเพ็ญบุญพิเศษมหาศาล เป็นการปลอบโยนให้ช้างมีใจรักติดต่อพระมหากษัตริย์ ดังคำประพันธ์ที่ว่า

สมบุญพูนสวัสดิ์	ยศศักดิ์สมบัติ
จงมีมาโนช	สารพัดพึงใจ
พิสุทธิผ่องใส	เปรมปรีดีปราโมช
เสน่ห้หวังตั้งใจ	อย่าทุกข์โทษใคร
	ประดิดพิทธักดี
บุญเบื้องบูรพาติ	บุพเพนิวาส
พระบาทสมเด็จ	เคยคู่บารมี
พุทธางกูรมุณี	พระพงศ์สรรเพชญ
ทรงบุญราศี	เฉลิมโลกยโมลี
	พิเศษสมภาร

(*Prachum kham chan dutsadisangwoei klom chang*, 1990, p. 77)

ในคำฉันท์ดุขฎิสังเวยกล่อมพระเสวตรวรวรรณ ส่วนนของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) เนื้อหาในส่วนกำเนิดข้าง กวีได้นำเสนออุดมการณ์จักรพรรดิราชาภิธรรมราชา แสดงให้เห็นว่า พระเสวตรวรวรรณเป็นข้างที่มาอยู่คู่บารมีของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวช่วยส่งเสริมเกียรติยศของพระองค์ในสถานะของพระมหากษัตริย์ผู้ “ทรงธรรม” เพิ่มมากขึ้น

บันเทิงเหตุทัษฏธร	เสกสมญากร
ว่าพระเสวตรวรวรรณ	
เฉลิมเมืองมิ่งคุ้มไทศวรรย์	เฉลิมยศทรงธรรม
ผู้ผ่านพิภพสบสม	
โปรดให้เนาในโรจรมย์	เรื่องรัตโนดม
สถิตนิเวศน์วังใน	

(Prachum kham chan dutsadisangwoei klom chang, 1990, p. 50-51)

นอกจากเนื้อหาในส่วนของการกำเนิดข้างในคำฉันท์ดุขฎิสังเวยกล่อมพระเสวตรวรวรรณ ส่วนนของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) ที่แสดงถึงอุดมการณ์จักรพรรดิราชาภิธรรมราชาแล้ว เนื้อหาในลา ๔ สอนข้าง กวีก็ยังคงเน้นย้ำอุดมการณ์จักรพรรดิราชาภิธรรมราชาไว้เช่นกัน และยังคงย้ำถึงพระเกียรติยศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในฐานะพระมหากษัตริย์ผู้ทรงอำนาจทศพิธราชธรรมในการปกครอง ดังคำประพันธ์ที่ว่า

พระชนม์ยืนหมื่นพรรษา	พระเกียรติเกริกกรา
พระยศอย่าสูญแสงกลับ	
ถวัลยราชาไชศวรรย์	อ้างทศธรรม
กระเชมสวัสดิเสวยรมย์	
สร้างราชอรินทร์ขึ้นชื่นชม	โอนอ่อนบังคม
ถวายเกษตรสีมา	

(Prachum kham chan dutsadisangwoei klom chang, 1990, p. 56-57)

คำประพันธ์ข้างต้นก็แสดงถึงการอำนวยการของเหล่าเทพองค์ต่าง ๆ ให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระชนมายุหมื่นพรรษา มีพระเกียรติยศแผ่ไพศาล เป็นพระมหากษัตริย์ปกครองบ้านเมืองด้วยทศพิธราชธรรม ข้าศึกศัตรูต่างมาอ่อนน้อม และมาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร แผ่อาณาเขตการปกครอง ซึ่งแสดงให้เห็นการเป็นศูนย์กลางการปกครอง

นอกจากนี้ในลา ๑ บทสดุดีในคำฉันท์ดุขฎิสังเวยกล่อมข้างพระศรีนราธิราชกรัณิ พระราชนิพนธ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พระครูพราหมณ์อ่านในพระราชพิธี วันที่ ๒๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๐ หากเชื่อมโยงกับบริบททางการเมืองในช่วงนี้ก็จะพบว่าสอดคล้องกับแนวนโยบายของรัฐบาลด้านหนึ่งที่ส่งเสริมบทบาทของสถาบันกษัตริย์ให้เป็นสถาบันหลักของชาติ โดยรัฐบาลจะสนับสนุนกิจกรรมในด้านต่าง ๆ ของสถาบันพระมหากษัตริย์ บทบาทของพระมหากษัตริย์ในสังคมพัฒนาต่อไปภายใต้ ๓ มิติหลัก มิติแรก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมุ่งไปที่ “โครงการหลวง” มิติที่สอง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเน้นไปที่การเฉลิมฉลองต่าง ๆ เกี่ยวโยงกับประวัติศาสตร์ที่ต่อเนื่องยาวนาน และความอลังการของสถาบันพระมหากษัตริย์และวัฒนธรรมไทย ส่วนมิติที่สาม สถาบันพระมหากษัตริย์ยังถูกโยงให้เกี่ยวพันกับพระพุทธศาสนา ประชาชนทั่วไปเห็นการประกอบพิธีกรรมสำคัญโดยพระราชวงศ์ผ่านการแพร่ภาพทางโทรทัศน์เป็นประจำ (Baker and Phongphaicit, 2016, p. 334-339) ซึ่งในส่วนนี้ที่สอดคล้องกับเนื้อหาในคำฉันท์ดุขฎิสังเวยกล่อมข้าง คือ เพื่อเชื่อมโยงภาพสถาบันกษัตริย์กับความเป็นไทยให้เป็นอุดมการณ์หลักของสังคม และส่งเสริมบทบาทของพระมหากษัตริย์ในฐานะผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาให้แนบแน่นยิ่งขึ้น การนำเสนอภาพของพระมหากษัตริย์ที่แสดงให้เห็นถึงอุดมการณ์จักรพรรดิราชและธรรมราชาของกวีอย่างเด่นชัด โดยเชื่อมโยงการปกครองของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงใช้หลักทศพิธราชธรรม และทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่เชี่ยวชาญชำนาญทางพระพุทธศาสนา อีกทั้งกวีได้เปรียบเทียบพระองค์ว่ามีอภิไศรยเฉกเช่นพระมหากษัตริย์พระองค์ก่อน คือ เป็นจอมกษัตริย์ผู้ปกป้องบ้านเมืองจากภัยอันตรายทั้งปวง กวีได้เน้นย้ำให้เห็นความคิดเกี่ยวกับจักรพรรดิราชและธรรมราชา โดยมีข้างเฟือกแสดงความจงรักภักดีต่อพระองค์ ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ทรงคุ้มขันต์เขตเทศไทย	กิตติเกริกไกรเกริ่นไกร
ด้วยพระทศธรรมจักรยา	
ร้กราษฎร์เล่ห์ปิยบุตร	เปี่ยมมันเมตตา
เปรมใสตติภาพพองชน	
.....
ทรงเชี่ยวชาญวิทิจตง	เจนศาสนประสงค์
พุทธพจน์รวมตรีปิฎกา	
ทรงชาญศิลป์วิทยา	สิ้นสรรพสาขา
ทุกด้าวกล่าวซ้องสาธุการ	
ทรงพระภุชญาภินหาร	ดุจขัตติยปุราณ
เป็นปิ่นปักป้องพองภัย	
จึงมีสำเศวตดมโร	ทั้งถิ่นถิ่นไศล
มานมุงภักดีภูมิดินทร์	

(Prachum kham chan dutsadisangwoei klom chang, 1990, p. 10-11)

จะเห็นว่ามิตีของการสดุดีพระมหากษัตริย์ที่สัมพันธ์กับอุดมการณ์จักรพรรดิราช และธรรมราชาในคำฉันท์ดุชฎีสังเวยกล่อมช้างสำนวนดังกล่าว เป็นกลไกที่ส่งเสริมให้สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสถาบันสูงสุด และคงไว้ด้วยอำนาจบารมีเหนือกว่าขุนนางที่นำไปสู่บทบาทการควบคุมสังคม โดยจะเห็นได้จากความจงรักภักดีของขุนนางที่มีต่อพระมหากษัตริย์ ในที่นี้ก็คือช่างที่ได้แสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ นอกจากนี้ในเนื้อหาข้างต้นยังแสดงให้เห็นว่าในช่วงเวลาที่ไม่มีการศึกสงคราม แต่จะเห็นว่ากวีเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์โดยการนำอุดมการณ์จักรพรรดิราช โดยเฉพาะความคิดเรื่องช้างแก้วประกอบกับอุดมการณ์ธรรมราชา ได้แก่ การทรงเชี่ยวชาญ พระพุทธพจน์รวมทั้งพระไตรปิฎก การใช้หลักทศพิธราชธรรมในการปกครองนำ อุดมการณ์ทั้งสองรวมไว้ด้วยกัน ทำให้ตัวบทนี้มีพลังที่ควบคุมให้ผู้อ่านรับรู้ถึงอำนาจ บัญญัติของพระมหากษัตริย์ที่ทำให้ชนชั้นใต้การปกครองเกิดความจงรักภักดี

๒.๓ อุดมการณ์เทวราชาในคำฉันท์ดุชฎีสังเวยกล่อมช้าง

อุดมการณ์แบบเทวราชาเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์

และเทพ กล่าวคือ เป็นการเปรียบเทียบพระมหากษัตริย์เสมือนเทพหรือสมมติเทพ หรือเป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากเทพ โดยชนชั้นนำไทยได้เลือกนำมาปรับใช้ให้เหมาะสม กับสังคมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะฐานะและความศักดิ์สิทธิ์ของพระมหากษัตริย์ที่อยู่ เหนือคนธรรมดา วัฒนธรรมเขมรน่าจะมีอิทธิพลอย่างมากต่อรูปแบบฐานะของกษัตริย์ อยู่อยุธยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งฐานะความศักดิ์สิทธิ์ของกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ที่เป็นเจ้าชีวิตผู้คน ในปกครอง ซึ่งแสดงถึงแนวคิดเทวราชาที่มีบทบาทต่อชนชั้นนำไทยมาอย่างยาวนาน ก่อนสมัยอยุธยา (Makanan, 2019, p. 17)

คำฉันท์ดุชฎีสังเวยกล่อมช้างที่ใช้อ่านในพระราชพิธีสมโภชช้างสำคัญใน แต่ละยุคสมัยที่ได้นำมาศึกษานับว่าเป็นหลักฐานหนึ่ง que แสดงให้เห็นอุดมการณ์แบบ เทวราชาได้อย่างชัดเจน อุดมการณ์แบบเทวราชาเป็นอุดมการณ์ที่แสดงให้เห็นถึง บทบาทการควบคุมที่เกิดจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเทพกับพระมหากษัตริย์ เพื่อแสดงให้เห็นความศักดิ์สิทธิ์ในพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ โดยการเชื่อมโยง อำนาจของเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เข้ากับ ความศักดิ์สิทธิ์สูงส่งของสถาบัน พระมหากษัตริย์ และสร้างความเชื่อมั่นให้กับเหล่าขุนนางสอดคล้องกับการปกครอง แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ นอกจากนี้เทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ จะช่วย ปกป้องรักษาช้างเผือก ส่งผลต่อความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมืองได้ ซึ่งจะเห็นได้จากบท สดุติในคำฉันท์ดุชฎีสังเวยกล่อมช้าง ดังคำประพันธ์ในคำฉันท์กล่อมช้างครั้งกรุงเก่า

๑ เปนพาหนสมเด็จจรรยา	ผ่านฝ้าสีมา
อรินทรเรียกฤาเสวย	
๑ ไต้ฟ้าฤาจะเปรียบปูนเลย	โอภิธิณเอย
ประเสริฐแลไต่ปาน	
๑ ขอเทพารักษ์ทุกสถาน	จงช่วยขบริบาล
สถิตยทั้งทั่วสรรพางค์	

(Kham chan dutsadisangwoei kham chan klom chang khrang krungkao lae kham chan khotchakam prayun, 2002, p. 72)

คำประพันธ์ข้างต้นข้างเผือกคู่บุญบารมีของพระมหากษัตริย์ที่มีความ ประเสริฐไม่มีเชื้อใดจะเปรียบได้ ขอเทพเทวดารักษ์ช่วยปกป้องรักษาช้างเผือกนี้

นอกจากนี้ในบทสดุดีก็แต่งตั้งคำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกล่อมช้างได้เชิญเทพองค์ต่าง ๆ มาร่วมในพระราชพิธีสมโภชขึ้นระวางช้างเชือกสำคัญ เทพเจ้าที่สำคัญและแตกต่างกันไปจากวรรณคดีประกอบพระราชพิธีประเภทอื่น ๆ ได้แก่ พระคเณศ เป็นเทพเจ้าแห่งวิชาคชศาสตร์ พระขันธกุมาร เป็นเทพเจ้าแห่งศึกสงครามและเป็นเทพเจ้าแห่งวิชาคชศาสตร์ พระโกญจนาเนศวร เป็นโอรสอีกองค์หนึ่งของพระอิศวร เทพเจ้าแห่งคชศาสตร์ และเป็นผู้ให้กำเนิดช้างเผือก และพระเทวกรรม เป็นเทพเจ้าแห่งวิชาคชกรรม และเชื่อว่า เป็นปางหนึ่งของพระคเณศ จะเห็นว่าเทพเจ้าทั้งหมดนี้เป็นเทพเจ้าที่วิธัญเชิญมาเกี่ยวข้องกับช้าง เพื่อเป็นพยานรับรู้ในพระเกียรติยศของพระมหากษัตริย์ ดลบันดาลให้เกิดสิริมงคลแก่ช้างเชือกสำคัญ และให้พระราชพิธีสำเร็จราบรื่น การอ้างอำนาจของเทพเจ้าต่าง ๆ นี้เสริมพระราชอำนาจให้พระมหากษัตริย์มากยิ่งขึ้น หากมองในอีกแง่มุมหนึ่งการที่สถาบันพระมหากษัตริย์จะมั่นคงอยู่ได้ก็ต้องพึ่งพาอำนาจของเทพเจ้าองค์ต่าง ๆ เนื่องจากมีอิทธิฤทธิ์หรืออำนาจดลบันดาลให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง ขจัดภัยอันตราย และศัตรูของบ้านเมืองได้ ดังนั้นพระมหากษัตริย์จึงยังคงต้องให้ความเคารพทำพิธีกรรมบวงสรวงเช่นสั่งเวยและควบคุมการประพฤติปฏิบัติให้พระมหากษัตริย์ปกครองบ้านเมืองอย่างถูกทำนองคลองธรรม ทำให้ราษฎรเกิดความเลื่อมใสศรัทธา

นอกจากการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างเทพกับพระมหากษัตริย์แล้ว ผู้วิจัยเห็นว่าส่วนที่สามารถแสดงให้เห็นถึงอุดมการณ์แบบเทวราชา คือ เนื้อหาในสวนลา ๓ ชมเมือง ซึ่งมักปรากฏในคำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกล่อมช้างในสมัยรัตนโกสินทร์ที่เน้นย้ำให้เห็นว่าความสวยงามและความเจริญรุ่งเรืองของเมืองเปรียบได้กับสวรรค์ชั้นต่าง ๆ ที่เป็นที่อยู่ของเทพองค์สำคัญ สอดคล้องกับอุดมการณ์แบบเทวราชาที่แสดงให้เห็นถึงพระมหากษัตริย์เป็นสมมติเทพเมืองที่ปกครองโดยพระมหากษัตริย์จึงเปรียบได้กับสวรรค์ เทพได้อวตารลงมาทำให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองและอุดมสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่นในคำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกล่อมพระเสวตรวรวรรณ สำนวนของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ที่ว่า

ในกรุงอมรรัต-	นโกสินทรสมญา
แสนสนุกนิสุขสา	รพัตย์ยทุกสิ่งมี
สมบัติสมบุร	ณจรรุญเจริญศรี

เทียมทิพยบุรี
อานันต์โสภาคย์
อานันต์พลพฤษ์

สุทัศน์เทพธานินทร์
อนงกหลากมณีนิล
อนงกพันธ์จะพรรณนา

(Prachum kham chan dutsadisangwoei klom chang, 1990, p. 53)

จากคำประพันธ์ข้างต้นเป็นการพรรณนากรุงรัตนโกสินทร์ที่มีทรัพย์สินสมบัติมากมายนับไม่ถ้วนเปรียบได้กับสุทัศน์นครบนเขาพระสุเมรุ ศูนย์กลางของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งเป็นที่ประทับของพระอินทร์

ในคำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกล่อมพระเศวตคชเดชน์ดิลกฯ พระนิพนธ์สมเด็จพระนราธิปประพันธ์พงศ์ กวีก็ได้พรรณนาถึงภาพของกรุงเทพฯ ที่สวยงามยิ่งใหญ่ เหมือนกับสวรรค์ชั้นดุสิต

กรุงเทพมหานคร-
แสนสุขสนุกภิญญ-
.....
บรมราชินเวศน์มณ-
วังสวนดุสิตแนว

นราชะโกสินทร์
ญวะเยยสวรรค์เวียง
.....
ทิวะกลพิมานแพรว
นฤมิตดุสิตสรวง

(Prachum kham chan dutsadisangwoei klom chang, 1990, p. 42)

จะเห็นว่าการพรรณนาภาพความยิ่งใหญ่และสวยงามของเมืองที่เปรียบได้กับสวรรค์ชั้นต่าง ๆ ก็แสดงอุดมการณ์แบบทวารราชาที่แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์คือสมมติเทพที่ลงมาทำหน้าที่ปกครองแผ่นดิน จึงมีความชอบธรรมในพระราชอำนาจ ดังนั้นบทบาทการควบคุมจึงเกิดจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างศูนย์กลางอำนาจกับพื้นที่ชายขอบพื้นที่เมือง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมกับสถานะของพระมหากษัตริย์และสถานะของข้างเผือกจึงเปรียบได้กับพื้นที่ศูนย์กลางอำนาจของการปกครอง ส่วนพื้นที่ป่าจึงถูกผลักออกให้กลายเป็นพื้นที่ชายขอบ นอกจากนี้ในคำประพันธ์ข้างต้นน่าสนใจว่าการพรรณนาภาพของพระราชวังเปรียบได้กับสวรรค์ชั้นดุสิต ซึ่งเป็นสวรรค์ที่เป็นที่อยู่ของพระโพธิสัตว์ที่จะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในที่นี้จึงแสดงถึงสถานะของพระมหากษัตริย์ที่ไม่ได้เป็นเพียงสมมติเทพเท่านั้น แต่กวียังเปรียบพระมหากษัตริย์

เป็นพระโพธิสัตว์เสด็จลงมาจกสวรรค์ชั้นดุสิต หรือโดยนัยแล้วก็คือพระเจ้าจักรพรรดิราช พระองค์หนึ่ง

นอกจากการพรรณนาภาพเมืองที่ยิ่งใหญ่แล้ว การกล่าวถึงพระนามของ พระมหากษัตริย์ที่แสดงถึงความเป็นสมมติเทพของกษัตริย์ ซึ่งมักจะเกี่ยวกับการอวตาร ของพระนารายณ์ เนื่องจากมีความเชื่อว่ากษัตริย์คือนารายณ์อวตารลงมาบังโลกมนุษย์ เพื่อปกครองบ้านเมืองให้สงบสุขร่มเย็น ดังจะเห็นได้จากคำประพันธ์ในคำฉันท์ดุชฎี สังเวยกล่อมพระเศวตสุรศขาธาร ส่วนนของท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุณ อยู่ยอหา ที่ว่า

ไว้ชื่อไว้ชาติราชโอย-	รายศคชไทย
ไว้ในประวัติศาสตร์ชาติสยาม	
สวามิภักดิ์รักพระนวมะราม	ผู้ทรงพระคุณงาม
ยิ่งชนกปกเกศก่อกาย	
เพื่อนามพ่อจักษ์จรขจาย	สมเป็นพระยาพลาญ
เผือกผู้คู่พระบารมี	
นำสิริสู่พระจักรี	สู่ไทยธานี
และสู่ประชาชาวไทย	
นั่นแหละเทพทุกสุราลัย	จักเอื้ออวยชัย
ผายแผ่คุณคุ้มคุ้มกัน	
คาบนี้มิสุขชมห้ศจรย์	เชื้อชาตินี้ทันทันต์
สู่เบื้องบรมบาทจักรินทร์	

(Prachum kham chan dutsadisangwoei klom chang, 1990, p. 35)

จากคำประพันธ์ข้างต้นพบคำที่ใช้เรียกแทนพระนามของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้แก่ พระนวมะราม พระจักรี และจักรินทร์ คำเหล่านี้แสดงให้เห็นสถานภาพของพระองค์ที่ทรงมีพระชาติ กำเนิดจากพระนารายณ์ แสดงถึงอุดมการณ์เทวราชา โดยนัยแล้วการมีช้างเผือกคู่บุญ บารมีที่มาสวามิภักดิ์ จึงไม่เพียงแต่สวามิภักดิ์หรือจงรักภักดีต่อกษัตริย์เท่านั้น แต่ยัง

เป็นการแสดงความกตัญญูต่อพระนารายณ์ด้วย จึงทำให้เทพบนสวรรค์ทุกชั้นอวยชัยให้พรและคุ้มครองช้างให้มาเป็นช้างคู่พระบารมี

จากการศึกษาอุดมการณ์ทางสังคมในคำฉันท์ดุชฎิสังเวยกล่อมช้างทำให้ผู้วิจัยเห็นว่ากวีได้นำเสนออุดมการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ อุดมการณ์ที่สำคัญและเป็นอุดมการณ์ที่เข้มแข็งอย่างมาก คือ อุดมการณ์จักรพรรดิราช ซึ่งเป็นอุดมการณ์ที่สัมพันธ์กับภาระหน้าที่และพระเกียรติยศของพระมหากษัตริย์ โดยใช้ “ช้างแก้ว” หรือ “หัตถิรัตนะ” เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงการแผ่ขยายพระเดชานุภาพ นอกจากนี้กวีบางท่านได้แสดงให้เห็นการนำอุดมการณ์สองอุดมการณ์มาประกอบเข้าด้วยกัน ได้แก่ อุดมการณ์จักรพรรดิราชกับธรรมราชา ซึ่งทำให้ผู้อ่านเห็นบทบาทหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ที่ทรงใช้หลักธรรมในการปกครอง และทำนุบำรุงพุทธศาสนา ทำให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองและเกิดความผาสุก ส่วนอุดมการณ์สุดท้ายที่ปรากฏในคำฉันท์ดุชฎิสังเวยกล่อมช้าง คือ อุดมการณ์เทวราชา ที่แสดงให้เห็นว่าบุญบารมีและอำนาจของพระมหากษัตริย์เป็นอำนาจของเทพเจ้าหรือการเป็นสมมติเทพ

๓. บทสรุปและอภิปรายผล

อุดมการณ์ที่ปรากฏในคำฉันท์ดุชฎิสังเวยกล่อมช้างเกี่ยวข้องกับอุดมการณ์พระมหากษัตริย์และการเมืองการปกครอง ได้แก่ อุดมการณ์จักรพรรดิราช อุดมการณ์จักรพรรดิราชกับธรรมราชา และอุดมการณ์เทวราชา ซึ่งเป็นอุดมการณ์ที่ฝังรากลึกมาอย่างยาวนานในระบอบการปกครองและโครงสร้างทางสังคมของไทย อีกทั้งอุดมการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ยังเป็นอุดมการณ์ที่ชนชั้นปกครองของไทยนำมาใช้เพื่อสร้างความมั่นคงให้เกิดขึ้นกับสถาบันพระมหากษัตริย์ และการปกครองของรัฐบาลไทย อุดมการณ์เหล่านี้ยังส่งผลต่อการดำรงอยู่แบบแผนการประพันธ์ที่ไม่อาจเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างได้ กล่าวคือคำฉันท์ดุชฎิสังเวยกล่อมช้างเป็นวรรณกรรมที่มีเนื้อหาสัมพันธ์กับพระมหากษัตริย์โดยตรง จึงต้องคงเนื้อหาในลาต่าง ๆ ไว้ เช่น อุดมการณ์จักรพรรดิราชในบทสอนช้างที่มีเนื้อหาคารสอนช้างให้จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ทำให้กวีต้องเลือกสรรเนื้อหาที่แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงมีบทบาทหน้าที่ปกครองบ้านเมืองให้สงบสุขและขยายอาณาเขตการปกครอง ความจงรักภักดีของช้างในฐานะขุนนางก็ช่วยเสริมให้ความเป็นผู้มีบุญบารมีของพระมหากษัตริย์ชัดเจนมากขึ้น

หรืออุดมการณ์เทวราชาในบทพรรณนาความงามของบ้านเมือง กวีได้พรรณนาเมืองซึ่งเป็นที่ประทับของกษัตริย์ว่ามีความสวยงามและสุขสบายตั้งสรรงสรรคตามคติความเชื่อที่ว่าพระมหากษัตริย์คือสมมติเทพ นอกจากนี้โดยนัยแล้วอุดมการณ์ต่าง ๆ นี้ได้ควบคุมการประพันธ์เนื้อหาให้สอดคล้องกับประเภทของวรรณกรรมด้วย หรือหากเปลี่ยนแปลงก็เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ยังคงสถานะของวรรณกรรมพระราชพิธีที่เป็นเครื่องแสดงอุดมการณ์หลักที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์อย่างมั่นคง

นอกจากนี้ผู้วิจัยเห็นว่าอุดมการณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในคำฉันท์ดุขฎิสังเวยกล่อมช้างเป็นอุดมการณ์ของชนชั้นนำไทย ซึ่งจะสังเกตได้จากวีผู้ประพันธ์คำฉันท์ดุขฎิสังเวยกล่อมช้างทั้ง ๙ สำนวนที่ผู้วิจัยเลือกนำมาศึกษานั้นเป็นกวีในราชสำนัก ซึ่งเป็นชนชั้นนำไทยที่มีบทบาทสำคัญในทางการปกครอง ผู้วิจัยจึงเห็นว่ากวีได้ทำหน้าที่ช่วยผลิตซ้ำอุดมการณ์ต่าง ๆ โดยถ่ายทอดอุดมการณ์เหล่านั้นไว้ในตัวบทคำฉันท์ดุขฎิสังเวยกล่อมช้างแต่ละสำนวน จนเกิดเป็นขนบการประพันธ์ของวรรณกรรมประเภทนี้เพื่อถ่ายทอดความคิดเกี่ยวกับบุญบารมีและพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ที่ใช้ในการปกครองบ้านเมือง

References

- Aeusriwongse, N. (2020). *udomkan haeng rat* [Ideology of the state]. Retrieved from <http://ftawatch.org/node/45149>
- Ajchariyabodee, W. (2020a). The Role of Control: Power relations in Elephant pacification poems. *Vannavidas*. 20(2), 29-62.
- Ajchariyabodee, W. (2020b). The Representation of Forests and Cities in the Elephant Pacification Poems. *The Annual National Conference of Liberal Arts*. (p.772-790). Bangkok: Faculty of Liberal Arts.
- Baker, C and Phongphaicit, P. (2016). *prawattisat thai ruam samai* [A History of Thailand]. Bangkok: Matichon Book.
- Chutipongphisit, A. (2012-2013). Rights of Kings-God King: Ideology of Absolute Monarchy. *National Defence Studies Institute Journal*. 4(1), 48-56.

- Imsamran, B. (2016). *wannakhadi phraratchaphithi* [Literary Works Occasioned by Royal Ceremonies]. Nakhon Pathom: Faculty of Arts, Silpakorn University.
- Kham chan dutsadisangwoei kham chan klom chang khrang krungkao lae kham chan khotchakam prayun* [Elephant Pacification Poems]. (2002). Bangkok: Literary and History of Fine Arts Department.
- Krasang, A and Mahasamitthi (Attasan), Phramaha Somdet. (2017). Thai State ideology and The Buddhist belief. *Journal Social Science, MCU*. 6(2), 413-424.
- Makanan, A. (2019). *chakkraphat rat khati amnat bueanglang chon channam thai* [Chakravartin: The Ideological motive force behind the campaigns and expeditions of pre-modern Siamese]. Bangkok: Matichon.
- Polmuk, C. (2009). *Royal Ceremony Literature in the Rattanakosin Period: Dharmaraja Concept and Literary Techniques*. (Master's Thesis). Chulalongkorn University, Thailand.
- Phromsuthirak, M. (1987). Chakravartin King. *Journal of Silpakorn University*, special edition. 8(1-2), 13-21.
- Prachum kham chan dutsadisangwoei klom chang* [Elephant Pacification Poems]. (1990). Bangkok: The Teachers Council of Ladprao.
- Royal Institute. (2021). *photchananukrom chabap ratchabandittayasathan BE 2554* [Dictionary of the Royal Institute, 2011 Edition] [website]. Retrived from <https://dictionary.orst.go.th/>
- Sinskun, T. (1976). *Chakravartin Kingship*. (Master's Thesis). Chulalongkorn University, Thailand.